

LTRK rekomendācijas politikas veidotājiem sociālās uzņēmējdarbības veicināšanai Latvijā, balstoties uz projektā „Sociālo uzņēmumu identificēšanai un to ekonomiskās ietekmes izvērtēšanai Latvijā” iegūtajiem rezultātiem

Projekta „Sociālo uzņēmumu identificēšanai un to ekonomiskās ietekmes izvērtēšanai Latvijā” ietvaros LTRK pasūtīja pētījumu „Sociālā uzņēmuma izpētes vienotā metodoloģija”, kura mērķis bija izstrādāt sociālā uzņēmuma novērtēšanas metodoloģiju Latvijas sociālo uzņēmumu (turpmāk – SU) identificēšanai un rekomendāciju izstrādei SU lomas stiprināšanai nacionālajā ekonomikā.

Pētījuma gaitā un lai sasniegtu tā mērķi, tika izstrādāta arī SU definīcija:

Sociālais uzņēmums ir sociālās ekonomikas dalībnieks, kuru dibina un vada uzņēmējs ar attīstītu sociālo un uzņēmējkompetenci, lai veiktu uzņēmējdarbību (ražotu preces un sniegtu pakalpojumus) un ienākumus/peļņu izmantotu sociāliem mērķiem sabiedrībai svarīgu problēmu risināšanai.

Galvenās sociālā uzņēmuma (SU) pazīmes ir:

- SU ir ekonomikas jomas dalībnieks, kas ražo preces un sniedz pakalpojumus, kas paredzēti sabiedrības neaizsargātākajai daļai, apvienojot sevī gan sociāla rakstura, gan cita veida produktu ražošanu, īstenojot saimniecisko darbību, lai gūtu ieņēmumus un nodrošinātu finansiālo un ekonomisko ilgtspēju.
- SU galvenie ir sociālie mērķi, nevis peļņas gūšana, lai novērstu nabadzību vai risinātu kādu citu sabiedrībai nozīmīgu sociālo vai vides problēmu),
- SU gūtā peļņa kalpo kā līdzeklis sociālo mērķu sasniegšanai. Tā tiek ieguldīta uzņēmuma attīstībai vai noteiktu sociālo problēmu risināšanai, nevis sadalīta starp īpašniekiem (investori saņem atpakaļ tikai sava ieguldījuma daļu bez procentiem),
- SU var būt dažādas juridiskās formas un modeļi vai dažādu juridisko formu apvienojums,
- SU darbojas kā neatkarīga vienība, tajā ir spēcīgi līdzdalības un koplēmuma, pārvaldības, demokrātijas un sociālās inovācijas aspekti,
- SU dibina un vada uzņēmējs ar attīstītu sociālo un uzņēmējkompetenci. Sociālais uzņēmējs ir sociāli ētiski motivēta personība, lai risinātu sociālās problēmas un radītu pozitīvas pārmaiņas sabiedrībā.

Latvijas tiesību aktos nav noteikts SU statuss. Bieži vien par SU tiek uzskatītas nevalstiskās organizācijas (biedrības un nodibinājumi), jo tās veic sociālā

uzņēmuma dažas funkcijas. Atbilstoši Latvijas likumdošanai biedrībai un nodibinājumiem, lai sasniegtu izvirzītos mērķus, ir tiesības veikt saimniecisko darbību kā *papilddarību*. Toties sociālā uzņēmuma *pamatmērķis* ir aktīva saimnieciskā darbība, kas vērsta sociālo problēmu risināšanai. Tādējādi ņemot vērā likumā noteiktos ierobežojumus attiecībā uz saimnieciskās darbības veikšanu biedrībām un nodibinājumiem, nevalstiskās organizācijas nevar tikt uzskatītas par SU subjektiem.

Atbilstoši Latvijas likumdošanai bezpeļņas organizācijas varētu pielīdzināt sociālā uzņēmuma statusam, jo to mērķis nav peļņas gūšana, bet gan organizēt ražošanu un īstenot labdarību. Arī *komersanta* juridiskā forma, ja tās darbības mērķis paredz izmantot gūto peļņu sociālo problēmu risināšanai, var tikt pielīdzināta sociālā uzņēmuma statusam.

Saskaņā ar spēkā esošo Latvijas likumdošanu, šobrīd var tikt pielīdzināti sociālā uzņēmuma statusam tādi LR Komerclikumā definētie subjekti, kuru darbības mērķis paredz izmantot gūto peļņu sociālo problēmu risināšanai. Tie ir:

- sabiedrība ar ierobežotu atbildību,
- individuālais komersants,
- pilnsabiedrība,
- komandītsabiedrība,
- akciju sabiedrība.

Eiropas Komisija savos dokumentos jau identificējusi galvenos šķēršļus SU attīstībai Eiropas Savienībā:

- grūtības rast finansējumu;
- ierobežojumi, kas attiecas uz peļņas sadali un neaizsargātāko darbinieku nodarbināšanu. Bieži vien kreditoriem vai potenciālajiem investoriem rada sajūtu, ka šie uzņēmumi ir riskantāki un mazāk rentabli nekā citi;
- finanšu tirgus nepilnības;
- publisko fondu pieejamība;
- sociālo uzņēmumu vājā atpazīstamība;
- Eiropas izglītības sistēmās sociālā uzņēmējdarbība joprojām nav pietiekami novērtēta;
- Eiropā sastopamo definīciju dažādība;
- nepilnīga normatīvā vide gan Eiropas, gan valstu līmenī;
- grūtības investoru piesaistīšanai, piekļuvei subsīdijām un publiskajiem iepirkumiem.

Pētījuma gaitā tika identificēti SU novērtēšanas kritēriji un rādītāji (lūgums skatīt Pētījumu 28.- 36. lpp.) un sadarbībā ar Centrālo statistikas pārvaldi tika izstrādāta SU novērtēšanas anketa (skat 1. pielikumu), balstoties uz pētījuma autoru ieteikumiem SU novērtēšanas kritēriju un rādītāju statistiskai aptaujai

atbilstoši Latvijas situācijai, kas sastāv no 41 jautājuma šādās kritēriju grupās mikro, makro, mezo un globālajā līmenī:

- 1) sociālā uzņēmuma identifikācija;
- 2) finansiālā un ekonomiskā ilgtspēja;
- 3) nodarbinātie; nodarbināto darba apstākļi un atalgojums;
- 4) vides pārvaldības pasākumi;
- 5) dati par uzņēmuma vadītāju

Aptaujājamo uzņēmumu izlases un svaru koeficientu apraksts tika veidots ar mērķi, lai identificētu sociālos uzņēmumus un iegūtu informāciju par to darbības rādītājiem. 1-*Sociālā uzņēmējdarbība* pārskata galvenais rādītājs ir: **Vai uzņēmuma mērķis ir sociālo problēmu risināšana sabiedrības labā?** Apsekojuma populācijā tiek iekļautas 2013.gadā ekonomiski aktīvas komercsektora vienības (ekonomiski aktīvi komersanti, zemnieku/zvejnieku saimniecības), kurām strādājošo skaits ir lielāks par 1 un kuru galvenais ekonomiskais darbības veids (Nace 2.red.) ir:

1)	Apstrādes rūpniecība (C sadaļa);
2)	Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu remonts (G sadaļa)
3)	Transports un uzglabāšana (H sadaļa)
4)	Izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi (I sadaļa)
5)	Informācijas un komunikācijas pakalpojumi (J sadaļa)
6)	Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi (M sadaļa)
7)	Administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība (N sadaļa)
8)	Izglītība (P sadaļa)
9)	Veselība un sociālā aprūpe (Q sadaļa)
10)	Datoru, individuālās lietošanas priekšmetu un mājsaimniecības piederumu remonts (95 nodaļa)

Kā arī uzņēmumi, kuriem bija lielāka iespēja nodrošināt sociālās atstumtības riska grupu atbalstu vai citādi sniegt sociālus labumus, kas tiek radīti visas sabiedrības vai tās locekļu interesēs. Šādiem uzņēmumiem netika ņemts vērā galvenais ekonomiskais darbības veids.

Izlases rāmī ir iekļauti 44 833 ekonomiski aktīvi uzņēmumi. Realizētais izlases apjoms ir 1296 vienības. Atbildes iegūtas no 1164 uzņēmumiem jeb 89,8%. (sīkāka informācija 2. Pielikumā)

Veiktās aptaujas datu analīze liecina, ka no visiem aptaujātajiem 1164 uzņēmumiem tikai 66 jeb 3% veic sociālo uzņēmējdarbību. Savu peļņu sociālo mērķu īstenošanai izmanto vēl mazāk – tikai 2%. Taču no tiem, kas uzskata, ka viņi veic sociālo uzņēmējdarbību (66) mazliet vairāk kā pusei jeb 35 uzņēmumiem darbības mērķis ir sociālo problēmu risināšana sabiedrības labā, bet uzņēmējdarbībā gūto peļņu sociāliem mērķiem reinvestē vēl mazāk tikai 33 jeb 50% uzņēmumu.

Visvairāk sociālie uzņēmumi veic šādas darbības:

- 1) apkārtējās vides saglabāšana un uzlabošana, piesārņojuma mazināšana (57,4%);
- 2) izglītības veicināšana, ieskaitot izglītības līmeņa un profesionālās kompetences paaugstināšanu, studiju kursu izstrādi sociālajā ekonomikā un sociālajā uzņēmējdarbībā, sociālās atstumtības riska grupām (38,5%);
- 3) darba iespēju nodrošināšana sociālās atstumtības riska grupām – personām ar zemu kvalifikāciju, sociālām vai profesionālām problēmām, kas izraisa atstumtību, norobežošanos un noslāņošanos (piemēram, personām ar invaliditāti, bērnu namu audzēkņiem, personām pēc cietumsoda izciešanas, ilgstošiem bezdarbniekiem u.tml.) (33,8%);
- 4) nabadzības mazināšana (28,9%);
- 5) prakses nodrošināšana sociālās atstumtības riska grupām (17,6%).

Maznozīmīgāka loma tiek ierādīta tādām svarīgām darbībām kā *aprūpes un izmitināšanas pakalpojumu* sniegšana, kā arī *veselības aizsardzības pakalpojumu* nodrošināšana sociālās atstumtības riska grupām. Tos sniedz galvenokārt slimnīcas, dziedniecības un aprūpes biroji. Arī *neaizsargātāko iedzīvotāju* grupu iekļaušana sabiedrībā notiek tikai 2% uzņēmumu.

Tādējādi jāsecina, ka sociālie uzņēmumi savu darbību orientē galvenokārt uz dažādu pakalpojumu sniegšanu, bet *preču ražošana* sabiedrībā neaizsargātiem cilvēkiem tiek veikta tikai vienā no aptaujātajiem uzņēmumiem. Tā ir pavisam niecīga – tikai 0,3%.

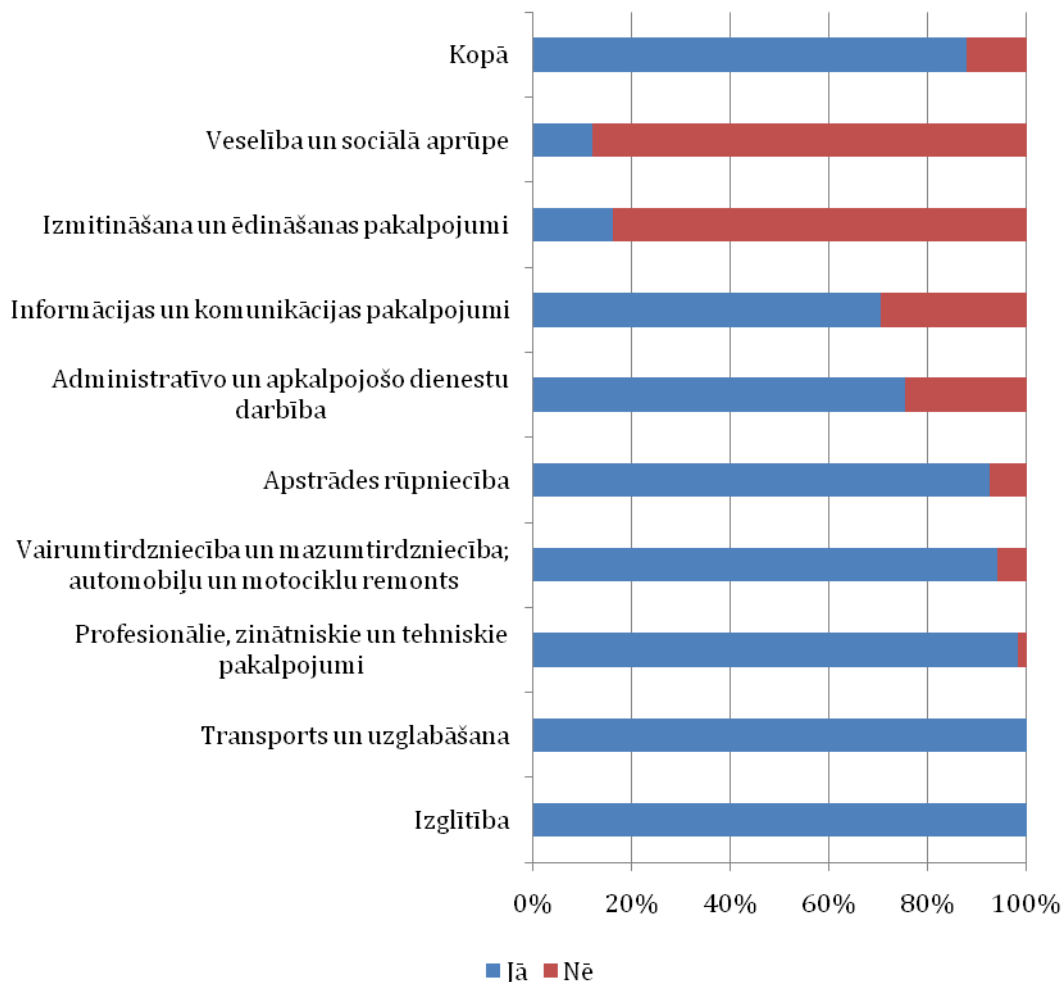
Lielākā daļa sociālo uzņēmumu ir mikro uzņēmumi (līdz 9 darbiniekiem) un mazie uzņēmumi (mazāk kā 50 darbinieki), attiecīgi 69% un 22%. 4% no kopējā nodarbināto skaita ir no sociālās atstumtības riska grupām. Sociālie uzņēmumi galvenokārt veic saimniecisko darbību sekojošās nozarēs:

- 1) Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu remonts - 47%;
- 2) Apstrādes rūpniecība - 16%;

3) Transports un uzglabāšana - 14%

88% sociālo uzņēmumu pēdējā noslēgtajā finanšu gadā strādāja ar peļņu.

**Sociālo uzņēmumu peļņa pēdējā finanšu gadā
dalījumā pa nozarēm
(% no kopējā sociālo uzņēmumu skaita attiecīgajā nozarē)**

Aptaujas datu analīze **par finansiālo un ekonomisko ilgtspēju** uzņēmumos, liecina, ka 21% no sociāliem uzņēmumiem ir saņēmuši finanšu atbalstu darbības uzsākšanai. Turklāt 14% uzņēmumu norāda, ka viņu darbība ir atkarīga no valsts/pašvaldību piešķirtajām subsīdijām. Galvenais ir ienākumu nodokļa atvieglojums (18% no uzņēmumiem). Tomēr cita veida finanšu atbalsts uzņēmumiem ir bijis niecīgs, piemēram:

- ES fondu finansējumu saņēmuši 3 % uzņēmumu;
- valsts/pašvaldību subsīdijas saņēmuši 2% uzņēmumu, turklāt subsīdijas vai finanšu līdzekļus no valsts vai pašvaldības iestādēm, Eiropas Savienības iestādēm, lai radītu subsidētas darba vietas (piemēram,

pieņemot darbā invalīdus vai ilgstošos bezdarbniekus) ir bijušas iespējas saņemt mazliet vairāk 8% uzņēmumiem;

- kredīta saņemšana ar atvieglotiem noteikumiem nav bijusi iespēja vispār.

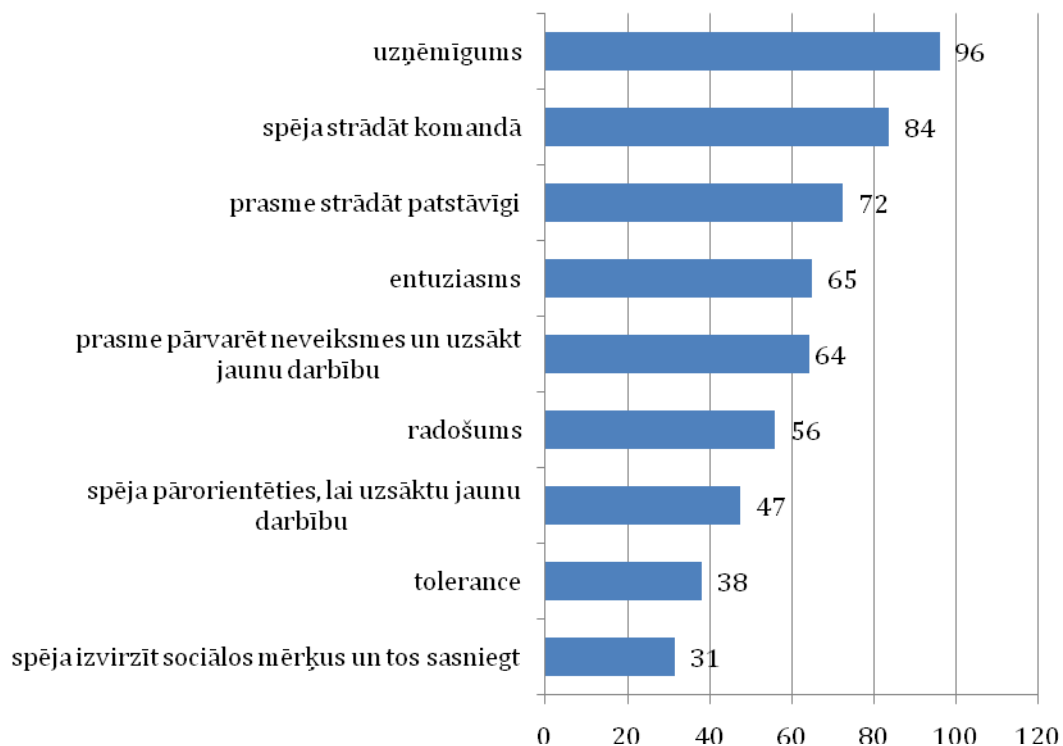
Jānorāda, ka aptaujātajiem 17% uzņēmumu ir pieejamas konsultācijas, mentori, informācija un pieredzes apmaiņa sociālās uzņēmējdarbības jomā.

Tādējādi jāsecina, ka Latvijā sociālās uzņēmējdarbības veicināšanai tiek veltīta nepietiekoša vērība. Par to liecina tas, ka finanšu atbalsta instrumenti to darbības uzsākšanai ir saņēmuši tikai daži uzņēmumi, turklāt galvenokārt ienākumu nodokļa atvieglojuma veidā.

24% sociālo uzņēmumu bija grūtības savlaicīgi nomaksāt nodokļus 2012. gadā. Sociālo uzņēmumu veidošana, to darbība un attīstības ilgtspēja lielā mērā ir atkarīga no uzņēmēja, viņa motivācijas, spējām izvirzīt sociālos mērķus, tos īstenot, lai radītu pozitīvas pārmaiņas sabiedrībā. Līdz ar to pētījumā liela nozīme tiek piešķirta sociālā uzņēmuma vadītāja izglītībai, rakstura īpašībām, izsakot to arī sociālās uzņēmējdarbības definīcijā, ka SU dibina un vada uzņēmējs ar attīstītu sociālo un uzņēmējkompetenci.

Aptaujas dati liecina, ka Latvijas 84% sociālo uzņēmēju ir augstākā izglītība, bet 16% vidējā izglītība. Vairākums jeb 63% ir vīrieši vecumā no 40 līdz 60 gadiem. Viņi ir uzņēmīgi. Šo īpašību kā raksturīgāko norāda 96% respondenti; prot stādāt komandā 84%; piemīt prasmes strādāt patstāvīgi ir 72% respondentu. Tomēr būtiskākās īpašības, kas nepieciešamas sociāliem uzņēmējiem, tādas kā spēja izvirzīt sociālos mērķus, tolerance, spēja pārorientēties, lai uzsāktu jaunu darbību tiek novērtētas zem vidējā līmeņa. Tas norāda uz izglītības lomas pieaugumu sociālo uzņēmēju ar attīstītu sociālo un uzņēmējkompetenci sagatavošanā.

**Sociālā uzņēmuma vadītāja raksturīgākās īpašības
pēc pašu vērtējuma
(% no kopējā sociālo uzņēmumu skaita)**

Ar pilnīgāku statistikas pārskatā iegūto informāciju aicinām iepazīties 3. pielikumā.

Balstoties uz visu iegūto informāciju LTRK izsaka sekojošas **rekomendācijas** sociālās uzņēmējdarbības izveidošanas un attīstības veicināšanai Latvijā:

1. Atzīt un stiprināt sociālos uzņēmumos kā īpašu grupu, jo šis ir efektīvs risinājums ieilgušo sociālo problēmu risināšanai. Nepieciešams veicināt sabiedrības kopējo izpratni par sociālo uzņēmējdarbību. Parādot tās pievienoto vērtību sociālo problēmu risināšanā un pozitīvo ietekmi uz sabiedrību kopumā;
2. Veidot atsevišķu tiesisku regulējumu sociālajiem uzņēmumiem, nodrošinot skaidru un paredzamu kārtību gan attiecībā uz sociālo uzņēmumu nodibināšanu, gan darbību, tajā skaitā atbalsta mehānismiem;
3. Iespējamie atbalsta mehānismi – Uzņēmuma ienākuma nodokļa atlaides piešķiršana, atbrīvošana no darba devēja sociālajām iemaksām, paredzēt, ka publiskajos iepirkumos sociālajiem uzņēmumiem, ja tie atbilst citiem kritērijiem, tiek dotas papildus priekšrocības izvērtēšanā, paredzēt un izveidot īpašus fondus pašvaldību un valsts mērogā, kas sniegtu finanšu palīdzību sociālā uzņēmuma izveidei un izaugsmes veicināšanai. Kā vienu no mehānismiem piedāvājam, ka biznesa inkubatoriem, kas tiek finansēti no publiskiem līdzekļiem, jāuzņem un jāatbalsta arī uzņēmumi, kuru mērķis ir sociālu problēmu risināšana;
4. Paredzēt iespēju sociālajiem uzņēmumiem deleģēt valsts un pašvaldību funkcijas. Īpaši sociālo pakalpojumu sniegšanā, pasākumu organizēšana cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, veselības uzlabošanas pasākumiem, ekoloģijā, nacionālo bagātību aizsardzībā un citās darbības jomās, kas saistītas ar to izvirzīto sociālo mērķu sasniegšanu;
5. Nepieciešams veikt izmaiņas izglītības sistēmā. Visās izglītības sistēmas pakāpēs līdz ar vispārīgām prasmēm, pastiprinātu uzmanību pievērst Eiropas Komisijas nostādņēs rekomendēto 8 pamatkompetenču attīstībai, t.sk., sociālās un uzņēmējkompetences attīstīšanai, kas kopumā veicinās ne tikai sociālās uzņēmējdarbības, bet arī tradicionālās uzņēmējdarbības attīstību Latvijā. Augstākās izglītības iestādēm nepieciešams izstrādāt studiju programmas/kursus sociālajā ekonomikā, veikt pētījums par sociālo uzņēmējdarbību;
6. Veidot datu bāzi, atspoguļojot tajā labas prakses piemērus, nosakot to kritērijus, ekonomiskos modeļus, ekonomisko kategoriju, pārrobežu izaugsmes potenciālu, juridiskā statusa un nodokļu režīma kritērijus, kā arī pašreizējos marķēšanas noteikumus;
7. Sociālās uzņēmējdarbības attīstības veicināšanā nozīmīga loma ir vispārējai uzņēmējdarbības videi valstī, tai jābūt tādai, kas veicina jaunu uzņēmumu rašanos un nerada papildus slogus uzņēmējiem (finanšu un administratīvos). Ņemot vērā, ka sociālie uzņēmumi bieži nodarbina sociālās atstumtības riskam pakļautās personas, tad svarīgi ir, ka esošā darba likumdošana ir elastīga un veicina šo grupu nodarbinātību.